

PRIKAZI I KRITIKE

EDMUND LEACH, CULTURE AND COMMUNICATION, Cambridge University Press 1976. 105 str.

Malo je, veoma malo znanstvenika u humanističkoj sferi uopće koji posjeduju kristalnu logičnost matematičkog mišljenja a da pritom ne otplove u otuđene sfere čistih grafova, grafikona i formula koje bi trebale sadržavati kvintesenciju ljudske psihe i kulture. Da je Leach jedan od takvih, dokazuje i ova njegova najnovija knjiga. To je, inače, prva monografija iz serije »Themes in Social Sciences«, koju uređuju Jack Goody i Geoffrey Hawthorn. Ako je vjerovati onoj »po jutru se dan poznaje«, tada se možemo nadati i još kojoj inspirativnoj knjizi iz iste edicije. Već sam naslov Leachove knjige — kultura i komunikacija — daje naslutiti uopćenost u zahvaćanju predmeta (kultura) kao i suvremenost u pristupu — shvaćanje kulture kao sistema komunikacije. Podnaslov glasi **Logika kojom su povezani simboli**, a podpodnaslov **Uvod u primjenu strukturalne analize u socijalnoj antropologiji**. Originalnost spomenute serije, pa tako i ove inaguralne Leachove knjige leži u jednom, po klasičnim mjerilima, paradoksalnom zahtjevu uredništva — svaka monografija mora davati pregled najnovijih rezultata i mišljenja u određenoj znanosti, a istovremeno predstavljati uvodni udžbenik za studente koji se može razumjeti bez posebnog stručnog predznanja. Jednostavnost i stručnost spojene su ovdje na tako savršen način da će se, premda ju je sam Leach posvetio studentima, ova knjiga, vjerujem, češće naći u rukama njihovih profesora.

Svako od 18 poglavlja predstavlja zaokruženu cjelinu i njihov je redoslijed u priličnoj mjeri arbitrar. Ipak, podimo redom: **Empiristi i racionalisti: ekonomske transakcije i čini komunikacije** (1). Uzimajući kao primjer fenomen razmjene dobara, Leach ilustrira teoretsku razliku između funkcionalizma i strukturalizma. Istu pojavu jedni promatraju kao ekonomsku transakciju, a drugi kao komunikaciju koja odgovara apstraktnoj strukturi ideja na kojima se dotično društvo temelji. Filozofske etikete da-

ne u naslovu predstavljaju više-manje samo terminološko osvježanje. Funkcionalisti su prema Leachu empiristi, a strukturalisti racionalisti, uz zaključak da su oba smjera komplementarna. Kroz naredna tri poglavlja pod naslovima **Problemi terminologije** (2), **Predmeti, čulne slike, pojmovi** (3) i **Signali i indeksi** (4) dana je u glavnim crtama komunikacijska teorija kulture uz objašnjenje pripadnih termina — simool, znak, signal, indeks i drugi. »Polazim od pretpostavke da su sve neverbalne dimenzije kulture, kao stilovi oblačenja, prostorni raspored sela, arhitektura, pokušstvo, hrana i njeno pripremanje, glazba, fizičke geste i položaji tijela organizirane u strukturirane skupove s ciljem da prenose kodirane informacije na način analogan zvukovima, riječima i rečenicama jednog prirodnog jezika. Stoga mi se čini jednako smislenim govoriti o gramatičkim pravilima koja određuju nošene odjeće kao i o gramatičkim pravilima koja određuju govorne izreke.« (str. 10). **Transformacije** (5) — s obzirom na »kontekst« čitave knjige ovaj naslov obećava mnogo, no svoj zahvat u tu problematiku Leach je ograničio na, po mojem sudu, marginalan esej uz Levi-Strausovu analizu mita. **Teorije magije i čarobnjaštva** (6). Na tako kratkom prostoru (4 strane) nije bilo moguće, a očito nije ni bila Leachova namjera dati sustavni pregled gornjih teorija. Polazeći od kritike Frazera, Leach je pojmove magije i magijskog čina naprosto »pretočio« u termine komunikacije. Dosljedno svojoj formulaciji dokazuje zatim da su i vojni pučevi Latinske Amerike, Azije i Afrike u suštini i po mehanizmu djelovanja — magijski čini. **Simboličko uređenje svijeta koje je stvorio čovjek: granice socijalnog prostora i vremena** (7). Ovo poglavlje usko je povezano s jedanaestim, koje nosi naslov **Prostor i vrijeme kao recipročne predodžbe**. Djelatnost je ljudskog duha ili kulture da kontinuum prostora i vremena, tj. prirodnih stanja i procesa razbija na diskontinuirane segmente, definirajući ih, imenujući i pripisujući im simboličko značenje. Na taj način, sam po sebi neutralan prostor biva podijeljen na moj i tvoj, vanjski i unutarnji, profan i svet, a svaka od tih kategorija sadrži opet u sebi dalje supkategorije. Isto je i s vremenom — ne samo da

je podijeljeno na kronološke segmente kao dan, sat, minuta, nego su i faze ljudskog života segmentirane, odijeljene obredima prijelaza. Sistemi ovih podjela kao i značenjem prostornih i vremenskih kategorija u pojedinim kulturama predstavljaju, prvenstveno za antropologa, fascinantno polje rada.

»Spavanje, pranje, kuhanje, jelo, rad ... nisu samo društveno određene aktivnosti koje se odvijaju u različita vremena prema određenom redu, one se odvijaju na različitim lokalitetima koji stoje u određenom međusobnom odnosu. Svaki lokalitet ima specifičnu funkciju, koja je zaštićena tabuom; defekacija u kuhinji je podjednako svetogrдна kao i kuhanje u zahodu.« (str. 52). Poglavlja **Materijalna predodžba apstraktnih ideja: ritualna kondenzacija (8) i Orkestralna izvedba kao metafora za ritualni slijed (9)** zahvaćaju u područje rituala. Nakon analize nekoliko primjera Leach zaključuje: »Sudionici nekog rituala dijele komunikativno iskustvo primajući ga istovremeno kroz različite senzorne kanale; oni izvođe uređeni slijed metaforičkih zbivanja unutar teritorijalnog prostora koji i sam pruža metaforički kontekst za izvođenje predodžbe. Verbalne, muzičke, koreografske, vizualno-estetske dimenzije podjednako sačinjavaju komponente cjelokupne poruke. Sudjelujući u takvom ritualu, mi hvatamo sve te poruke istovremeno kondenzirajući ih u jedinstveno iskustvo, koje se naziva prisustvovanjem svadbi, pogrebu, i sl.« (str. 41). **Fiziološka baza znakovnih i simboličkih skupova (10)**. Ne, nije riječ o živicima, mišićima i kostima. Još uvijek se krećemo u domeni socijalne antropologije. Gdje, kad se radi o ljudskom ponašanju, prestaje instinkt, a počinje kultura? Leachova rasprava baca stanovito svjetlo i na taj problem, premda zacijelo nije i posljednja riječ o njemu. **Rangovi i orijentacija (12)**. Razlike u rangu očituju se u svakodnevnom životu kao i u ritualnim situacijama u zauzimanju različitih segmenata prostora ili različitih tjelesnih položaja. »Gramatika« ovih metafora temelji se na binarnim opozicijama lijevo-desno, gore-dolje, itd. Gornja misao razrađena je u poglavlju **Primjeri binarnog kodiranja (13)**. Zahvaljujući prvenstveno Lévi-Straussu, princip binarnosti duboko se ukorije-

nio u glavama antropologa. Leach ga ovdje primjenjuje na analizu nošnje, simbolizma boje, kuhanja, tjelesnih mutilacija, te buke i tišine sa zaključkom da »indeksi u neverbalnim komunikacijskim sistemima, baš kao i fonemi u jeziku, nemaju značenje kao izolati, nego tek kao članovi skupova. Znak ili simbol poprima značenje tek kad je suprotstavljen jednom drugom znaku ili simbolu.« (str. 49) Slijedi nekoliko poglavlja s klasičnim strukturalističkim temama: **Zenidbeni propisi i zabrane (14)**, **Logika i mitologika (15)** i **Bazična kozmologija (16)**, koje su na klasičan strukturalistički (a u antropologiji to znači lévi-straussovski) način i obrađene. **Obredi prijelaza (rites de passage) (17)**. Ovog trenutka Leach je bez sumnje jedan od najvećih autoriteta na području antropološkog proučavanja rituala. Zanimljivo je, međutim, primijetiti da je opća teorija obreda prijelaza koju je ovdje u vrlo sažetom obliku izložio u suštini komunikacijskim terminima izražena van Gennepova teorija o tročlanoj strukturi tih obreda (faza separacije, liminalnosti i reagracije). Premda Leach nije našao za shodno da van Gennepa bar spomene, usvajajući njegovu teoriju izgrađenu još 1909. dao mu je najveće moguće priznanje, a istovremeno i implicitno ukazao na stagnaciju u antropološkom proučavanju rituala nakon van Gennepova kapitalnog djela **Rites de Passage** (Paris 1909). Posljednje poglavlje **Logika žrtve (18)** izdvaja se od prethodnih po tome što ne predstavlja samo teoretski uvod u dotičnu problematiku nego i primjenu iznesenih metodoloških načela u konkretnoj analizi starozavjetnih žrtvi kako su opisane u **Bibliji**. Biblija je, inače, jedina »etnografska monografija« čije poznavanje, obrazlažući to u uvodu, Leach zahtijeva prije čitanja ove knjige. Teško je, ipak, oteti se dojmu da je posrijedi više Leachova želja da šokira i bude originalan nego stroga znanstvena opravdanost.

Potrebno je spomenuti još i to da ovo djelo predstavlja koncentrat ideja, koji je apsolutno nemoguće prikazati u »umanjenom mjerilu«. Stoga je ovaj prikaz više ilustracija jednog načina promatranja stvari i formuliranja problema. U posljednjim recima knjige **Leach se obraća studentima savjetujući im da, pošto su se opskrbili ana-**

litičkim aparatom iz prethodnih rasprava, ponovo pročitaju jednu od velikih antropoloških monografija i da ustanove da li sada u njoj vide nešto više. Po mojem mišljenju, iole gibak znanstveni duh, pročitavši ovu knjigu, vidjet će to »više« ne samo u stručno definiranoj građi nego i u nizu pojava svakodnevnog života oko sebe.

Milivoj VODOPIJA

EDVARD HOL, NEMI JEZIK, Biblioteka XX vek, Beogradski izdavačko-grafički zavod, Beograd 1976, 200 str.

Parola »Proučavajte kulturu kao sistem komunikacija!« obišla je svet. Prvi talas oduševljenja već jenjava. Nastaje period preispitivanja. U okviru preispitivanja jedan od osnovnih pravaca predstavlja vraćanje izvorima. To znači temeljno upoznavanje s de Sosisrom, moskovskim kružokom, praškim kružokom, Čarlsom Sendersom Pirsom itd. Upoznavanje sa lingvističkim i logičkim izvorima daje polaznu tačku za pitanje kojim putevima su legitimni nosioci proučavanja kulture došli do shvatanja kulture kao sistema komunikacije. Drugim rečima, kada i kako su etnolozi ili antropolozi prihvatili ovakav pristup kulturi. Obično se kao prelomni trenutak uzima pojava Levi-Strosove *Anthropologie structurale* 1958. godine. Pojava knjige Edvarda Hola *Nemi jezik* (original iz 1959. godine *The silent language*) na našem jeziku omogućava da se koreni etnološkog ili antropološkog prihvatanja komunikacijskog pristupa kulturi sagledaju i sa aspekta anglosaksonske antropologije. Poređenje Hola i Levi-Strosa, koje se samo po sebi nameće, osvetljava odnos iste teorijske novine i različitih naučnih tradicija u kojima se Hol i Levi-Stros javljaju. Već na prvi pogled se uočava da različite tradicije uslovljavaju različita konačna stremljenja, koja opet determinišu i mnoge teorijske postavke. Za razliku

od Levi-Strosa, koji krajnji cilj svoga istraživanja vidi u otkrivanju opštih zakona funkcionisanja ljudskog duha, što je sasvim u skladu sa francuskom tradicijom, Hol je daleko praktičniji. Njegova osnovna namera je da da jedan priručnik koji će omogućiti američkim stručnjacima koji rade u inostranstvu da se snađu u nepoznatoj kulturi. Zasnivanje teorije kulture je za Hola samo logična posledica tog posla.

Druga bitna razlika sastoji se u uticaju teorijskih postavki anglosaksonske antropologije koji je u Holovoj teoriji kulture više nego primetan. Biološka ukorenjenost osnova kulture za koju se Hol zalaže predstavlja direktno naslanjanje na teorijske stavove Bronislava Malinovskog. Poređenjem *Naučne teorije kulture* Malinovskog i Holovog dela *Nemi jezik* jasno se vidi kontinuitet postavki koje predstavljaju temelje anglosaksonske socijalne antropologije. Sa druge strane, Levi-Stros je u velikoj meri oslonjen na francusku pozitivističku sociologiju, prvenstveno na Dirkema i njegovu školu. Ukratko, razlike koje pokazuje poređenje Levi-Strosa i Hola u potpunosti su u funkciji različitih naučnih tradicija kroz koje je prelomljen isti teorijsko-metodološki postulat: proučavajte kulturu kao sistem komunikacija.

I pored prvobitne namere da da američkim stručnjacima sigurno oružje za snalaženje, Holova knjiga daleko prevazilazi te okvire. O tome svedoči i sam Hol kada tvrdi da je (zajedno sa Trejdžerom) razvio teoriju kulture. Osnovna pretpostavka Holove teorije kulture je veoma jednostavna: »Kultura je komunikacija, a komunikacija je kultura.« (str. 183) Osim ovog postulata Hol je formulisao još tri principa koji predstavljaju srž njegovog shvatanja kulture. Prvi princip Holove teorije kulture glasi: »Kultura počiva na najmanje deset osnova, a sve su duboko ukorenjene u biološkoj prošlosti i sve zadovoljavaju oštre kriterijume koje postavlja upotreba lingvističkog modela za kulturu.« (str. 183). Svaka od ovih »osnova«, ili svaki od ovih primarnih sistema poruka, kako ih Hol drugačije naziva, mora da ispuni tri uslova: prvo, mora da bude ukorenjen u biološkoj aktivnosti, drugo, mora da bude podložan analizi u vlastitom okviru i, treće, mora da bude odraz čita-